

ALISHER NAVOIY

XALQARO JURNAL
INTERNATIONAL JOURNAL

VOLUME 1, ISSUE 2, 2021

ISSN 2181-1490

Doi Journal 10.26739/2181-1490

ALISHER NAVOIY

XALQARO JURNAL
INTERNATIONAL JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ

Tadjqiqot.uz

TOSHKENT-2021

**ALISHER NAVOIYNING 580 YILLIK
YUBILEYIGA BAG'ISHLANADI****ПОСВЯЩАЕТСЯ 580 ЛЕТНОМУ
ЮБИЛЕЮ АЛИШЕРА НАВОИ****DEDICATED TO THE 580th ANNIVERSARY
OF THE BIRTH OF ALISHER NAVOI**

Buyuk shoir va mutafakkir, atoqli davlat va jamoat arbobi Alisher Navoiyning bebaho ijodiy-ilmiy merosi nafaqat xalqimiz, balki jahon adabiyoti tarixida, milliy madaniyatimiz va adabiy-estetik tafakkurimiz rivojida alohida o'rin tutadi. Ulug' shoir o'zining she'riy va nasriy asarlarida yuksak umuminsoniy g'oyalarni, ona tilimizning beqiyos so'z boyligi va cheksiz ifoda imkoniyatlarini butun jozibasi va latofati bilan namoyon etib, yer yuzidagi millionlab kitobxonlar qalbidan munosib va mustahkam o'rin egalladi.

***O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Miromonovich Mirziyoyev***

Бесценное творческое и научное наследие великого поэта и мыслителя, известного государственного и общественного деятеля Алишера Навои играет важную роль в истории не только отечественной, но и мировой литературы, развитии национальной культуры и литературно-эстетического мышления. В своих лирических и прозаических произведениях великий поэт, воспевая высокие общечеловеческие идеи, демонстрировал богатый лексический запас и выразительные средства родного языка, благодаря чему занял достойное место в сердцах миллионов читателей по всему миру.

***Президент Республики Узбекистан
Шавкат Миромонович Мирзиёев***

The invaluable creative and scientific heritage of the great poet and thinker, famous statesman and public figure Alisher Navoi has a special place not only in the history of our people, but also in the history of world literature, the development of our national culture and literary and aesthetic thinking. The great poet, in his poetic and prose works, with his whole charm and grace, has taken a worthy place in the hearts of millions of readers around the world, expressing the high universal ideas, the incomparable richness of words and the infinite possibilities of expression of our native language.

***President of the Republic of Uzbekistan
Shavkat Miromonovich Mirziyoyev***

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

Bosh muharrir:

Mirzayev Ibodulla*f.f.d., professor
(O'zbekiston)*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Jabborov Nurboy*f.f.d., professor
(O'zbekiston)*ALISHER NAVOIY
XALQARO JURNALI HAY'AT A'ZOLARI:**Muhiddinov Muslihiddin***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Sirojiddinov Shuhrat***f.f.d., professor (O'zbekiston)***O'nal Kaya***f.f.d., professor (Turkiya)***Haqqulov Ibrohim***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Dilorom Salohiy***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Sodiqov Qosimjon***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Mark Tutan***f.f.d., professor (Fransiya)***Binnatova Almaz Ulvi***f.f.d., professor (Ozarbayjon)***To'xliyev Boqijon***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Shodmonov Nafas***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Ramiz Asker***f.f.d., professor (Ozarbayjon)***Yo'ldoshev Qozoqboy***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Jo'raqulov Uzoq***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Vohid Turk***f.f.d., professor (Turkiya)***Nabiulina Guzal***f.f.d., professor (Tatariston)***Ibrohim Xudoyor***f.f.d., (Eron)***Yusupova Dilnavoz***f.f.d., dotsent (O'zbekiston)***Rahim Ibrohim***f.f.d., professor (Afg'oniston)***Ruzmanova Roxila***dots., mas'ul kotib (O'zbekiston)***Qo'shmonova Yulduz***kotib, o'qituvchi (O'zbekiston)*ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI ILMIY
MASLAHAT KENGASHI A'ZOLARI:**Toshqulov Abduqodir***i.f.d., (O'zbekiston)***Xalmuradov Rustam***t.f.d., professor (O'zbekiston)***Sirojiddin Sayyid***O'zbekiston xalq shoiri (O'zbekiston)***To'xtasinov Ilhom***p.f.d. (O'zbekiston)***Rixsiyeva Gulchehra***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Benedek Peri***f.f.d., professor (Vengriya)***Jurayev Mamatqul***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Olimov Karomatillo***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Dadaboyev Hamidulla***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Aitpayeva Gulnora***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Grigoryev Mixail***f.f.d., professor (Rossiya)***Shomusarov Shorustam***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Dyu Rye Andre***f.f.d., professor (Fransiya)***Pervin Chapan***f.f.d., professor (Turkiya)***Safarov Renat***f.f.d., professor (Tatariston)***Hamroyev Juma***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Ibrohimov Elchin***f.f.n., professor (Ozarbayjon)***Hasanov Shavkat***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Nurullo Oltoy***f.f.n., (Afg'oniston)***Xalliyeva Gulnoz***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Nodira Afoqova***f.f.d., professor (O'zbekiston)***Aftondil Erkinov***f.f.d., professor (O'zbekiston)*

Главный редактор:

Мирзаев Ибадулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Жабборов Нурбой
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

**ЧЛЕНЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
АЛИШЕРА НАВОИ:**

Мухиддинов Муслихиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Сирожиддинов Шухрат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Унал Кая
д.ф.н., профессор (Турция)
Хаккулов Иброхим
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилором Салохий
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Содиков Косимжон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Марк Тутан
д.ф.н., профессор (Франция)
Биннатова Алмаз Улви
д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Тухлиев Бокижон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шодмонов Нафас
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Рамиз Аскер
д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Юлдашев Казакбай
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Журакулов Узок
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Вохид Турк
д.ф.н., профессор (Турция)
Набиулина Гузаль
д.ф.н., профессор (Татарстан)
Иброхим Худойёр
д.ф.н., (Иран)
Юсупова Дилнавоз
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Рахим Иброхим
д.ф.н., профессор (Афганистан)
Рузманова Рохила
доц., отв. секретарь (Узбекистан)
Кушманова Юлдуз
секретарь, преподаватель (Узбекистан)

**ЧЛЕНЫ НАУЧНОГО КОНСУЛЬТАТИВНОГО
СОВЕТА МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
АЛИШЕРА НАВОИ:**

Тошкуллов Абдукодир
к.э.д., (Узбекистан)
Халмурадов Рустам
д.т.н., профессор (Узбекистан)
Сирожиддин Саййид
Народный поэт Узбекистана (Узбекистан)
Тухтасинов Илхам
д.п.н. (Узбекистан)
Рихсиева Гулчехра
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бенедек Пери
д.ф.н., профессор (Венгрия)
Джураев Маматкул
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Олимов Кароматилло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Айтпаева Гулнора
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Григорьев Михаил
д.ф.н., профессор (Россия)
Шомусаров Шорустам
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дю Рье Андре
д.ф.н., профессор (Франция)
Первин Чапан
д.ф.н., профессор (Турция)
Сафаров Ренат
д.ф.н., профессор (Татарстан)
Хамроев Джума
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Иброхимов Элчин
к.ф.н., профессор (Азербайджан)
Хасанов Шавкат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нурулло Олтой
к.ф.н., (Афганистан)
Халлиева Гулноз
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нодида Афокова
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Афтондил Эркинов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Chief Editor:

Mirzaev Ibodulla*Doc. of philol. scien., professor (Uzbekistan)*

Deputy Chief Editor:

Jabborov Nurboy*Doc. of philol. scien., professor (Uzbekistan)*MEMBERS OF EDITORIAL BOARD OF
INTERNATIONAL JOURNAL OF ALISHER
NAVOI:**Mukhiddinov Muslikhiddin***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Sirojiddinov Shukhrat***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Unay Kaya***Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)***Khakkulov Ibrokhim***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Dilorom Salokhiy***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Sodikov Kosimjon***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Mark Tutan***Doc. of philol. scien., prof. (France)***Binnatova Almaz Ulvi***Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)***Tukhlied Bokijon***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Shodmonov Nafas***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Ramiz Asker***Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)***Yuldoshev Kozokboy***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Jurakulov Uzok***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Vokhid Turk***Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)***Nabiulina Guzal***Doc. of philol. scien., prtof. (Tatarstan)***Ibrokhim Khudoyor***Doc. of philol. scien., (Iran)***Yusupova Dilnavoz***Doc. of philol. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)***Rakhim Ibrokhim***Doc. of philol. scien., prof. (Afghanistan)***Ruzmanova Rokhila***Assoc. prof., Exec. Sec. (Uzbekistan)***Khushmanova Yulduz***Secretary, teacher (Uzbekistan)*MEMBERS OF SCIENTIFIC ADVISORY BOARD
OF INTERNATIONAL JOURNAL OF ALISHER
NAVOI:**Toshkulov Abdukodir***Doc. of econ. scien., (Uzbekistan)***Khalmuradov Rustam***Doc. of technic. scien., prof. (Uzbekistan)***Sirojiddin Sayyid***People's poet of Uzbekistan (Uzbekistan)***Tukhtasinov Ilkhom***Doc. of pedag. scien. (Uzbekistan)***Rikhsieva Gulchekhra***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Benedek Peri***Doc. of philol. scien., prof. (Hungary)***Juraev Mamatkul***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Olimov Karomatullo***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Dadaboev Khamidulla***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Aitpaeva Gulnora***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Grigorev Mikhail***Doc. of philol. scien., prof. (Russia)***Shomusarov Shorustam***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Dyu Rye Andre***Doc. of philol. scien., prof. (France)***Pervin Chapana***Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)***Safarov Renat***Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)***Khamroev Juma***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Ibrokhimov Elchin***Cand. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)***Khasanov Shavkat***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Nurullo Oltoy***Cand. of philol. scien., (Afghanistan)***Khallieva Gulnoz***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Nodira Afokova***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)***Aftondil Erkinov***Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)*

Саҳифаловчи: Абдулазиз Муҳаммадиев

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улицы Амира Темура пр. 1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr. 1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

NAVOIY VA TILSHUNOSLIK MASALALARI

1.Xolmonova Zulxumor

ALISHER NAVOIYNING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK TARAQQIYOTIDAGI O'RNI.....	9
---	---

NAVOIY VA JAHON ADABIYOTI

2.Imomnazarov Muhammadjon

INSONIYAT MA'NAVIY TAKOMILIDA AMIR XUSRAV DEHLAVIY VA ALISHER NAVOIYNING O'RNI.....	19
--	----

3.Benedek Péri

HOW MĪR ʿALĪ-ŠĪR NAVĀYĪ'S PERSIAN POETRY INFLUENCED THE POET- WARRIOR OTTOMAN SULTAN SELIM I (1512–1520)	33
---	----

4.Islam Jemeney

ALISHER NAVOIYNING TURKIY XALQLAR MA'NAVIY YUKSALISHIDAGI O'RNI	40
--	----

5.Maqsudov Badriddin

TOJIKISTONDA NAVOIYSHUNOSLIK.....	47
-----------------------------------	----

HAQIQAT SARI SAFAR

6.Yo'ldoshev Qozoqboy

O'ZLIK YO'LI	56
--------------------	----

7.Muhammadiyev Ahadxon

INSONIY FAZILATLAR TARANNUMI.....	65
-----------------------------------	----

MA'RIFAT YOG'DUSI

8.Alisher Razzokov

ALISHER NAVOIY IJODIDA FAQRILIK MAQOMI VA FAQIR OBRAZINING BADIY TALQINI.....	73
--	----

9.Norov Toji

NAVOIY ONTOLOGIK FALSAFASIDA SAMOVOT VA ZAMON TALQINI	80
---	----

ASLIYAT UMMONI

10.Bertels Y.E

NAVOIY VA ATTOR. Rus tilidan I.K.Mirzayev tarjimai (parcha)	88
---	----

TEMURIYLAR DAVRI TURKIY VA O'ZBEK ADABIYOTI

11.Qorayev Sherxon

ALISHER NAVOIY VA TEMURIYLAR DAVRI ADABIY ANJUMANLARI	102
---	-----

NAVOIY NASRI VA NAZMI NAFOSATI

12.Rajabova Ma'rifat

NAVOIY IJODIDA MIFOLOGIK OBRAZLAR STILIZATSIYASI.....	108
---	-----

ILM, OLAM VA OLIM

13.O'ralov Axtam

ALISHER NAVOIY – ULKAN BUNYODKOR.....116

14.O'tanova Sirdaryoxon

TARIXIY ASARLARDA OBRAZ RUHIYATI VA RANG HAQIQATLARI124

NAVOIY VA ADABIY TA'SIR MASALALARI

15.Mamadaliyeva Zuhra

ISKANDAR OBRAZI VA UNGA NAVOIYNING MUNOSABATI.....131

16.Muhitdinova Nazmiya

SADOIY VA G'OZIY DEVONLARIDA ALISHER NAVOIY AN'ANALARI (HAMD, NA'T, MUNOJOT VA MANQABAT MAVZULARIDAGI G'AZALLAR MISOLIDA)138

17.Haydarova Gulhayo

NAVOIY VA SOBIR ABDULLA.....149

18.Jamahmatov Karomiddin

HOJI MUHAMMAD SHAHDIY IJODIDA ZULLISONAYNLIK
AN'ANALARINING TA'SIRI.....155

TALQIN, TAHLIL VA TAQRIZ

19.Sultonov To'liqin

ALISHER NAVOIY ASRI VA NASRI ALMAZ ULVIY TALQINIDA.....166

NAVOIY VA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI

20.Ubaydullayev Normuhammad

ALISHER NAVOIY TARJIMAYI HOLINI O'RGANISHDA TARIXIY ASARLARNING
O'RNI172

AZIZ MUSHTARIY!

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi PQ-4865-son Qarorida "Alisher Navoiy asarlarida teran ifoda topgan milliy va umuminsoniy g'oyalarning jahon tamaddunida tutgan o'rnini hamda o'sib kelayotgan yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, ular qalbida yuksak axloqiy fazilatlarni tarbiyalashdagi beqiyos ahamiyatini nazarda tutib, shuningdek, ulug' shoir va mutafakkirning adabiy-ilmiy merosini mamlakatimizda va xalqaro miqyosda yanada chuqur tadqiq qilish va keng targ'ib etish..." lozimligi alohida ta'kidlangan.

Bu filologiya ilmi va navoiyshunoslik, xususan, adabiy ta'sir, qiyosiy adabiyotshunoslik, matnshunoslik va tarjima masalalari bilan shug'ullanayotgan tadqiqotchilar zimmasiga jahonning ilg'or texnologiyalari, nazariy g'oyalariga hamohang ilmiy tadqiqotlar yaratish vazifasini yuklaydi. Olimlarimizning ilmiy salohiyati, innovatsion g'oyalarini jahonda targ'ib qilish va qo'llab-quvvatlash maqsadida xalqaro nufuzga ega ushbu jurnal ta'sis etildi.

"Alisher Navoiy" deb nomlangan ushbu jurnalda navoiyshunoslik, Navoiy adabiy merosining umumjahon tamaddunida tutgan o'ri va adabiy ta'sir masalalari bilan shug'ullanayotgan tadqiqotchilarni o'z maqolalari bilan ishtirok etishga taklif qilamiz.

TAHRIRIYAT**УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!**

В Постановлении №ПП-4865 Президента Республики Узбекистан Шавката Миромоновича Мирзиёева "О широком праздновании 580-летия со дня рождения великого поэта и мыслителя Алишера Навои" особо отмечается "огромное значение произведений Алишера Навои, в которых нашли глубокое отражение национальные и общечеловеческие ценности, в развитии мировой культуры, их роль в повышении интеллектуального потенциала и духовно-нравственном воспитании молодого поколения, а также в целях обеспечения дальнейшего изучения и популяризации литературно-научного наследия великого поэта и мыслителя..."

Это ставит задачи перед филологами, навоиоведами, исследователями литературного влияния, сравнительного литературоведения, текстологии и вопросов перевода создания научных исследований, соответствующих передовым мировым технологиям и теоретическим идеям. В целях пропаганды и продвижения научного потенциала и инновационных идей наших ученых учреждён данный международный журнал.

Приглашаем публиковать свои статьи в нашем журнале "Алишер Навои" отечественных и зарубежных исследователей, занимающихся изучением жизни и творчества литературы Навои, его роли в мировой литературе, проблемами литературного влияния и сравнительной поэтикой.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ**DEAR READER!**

Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Miromonovich Mirziyoyev "On the celebration of the 580th anniversary of the great poet and thinker Alisher Navoi" No PP-4865 given the invaluable role of cultivating high moral qualities in their hearts, as well as the need to further study and widely promote the literary and scientific heritage of the great poet and thinker in our country and internationally "

This puts the task of researchers in the field of philology and Navoi studies, in particular, literary influence, comparative literature, textual studies and translation, in creating scientific research in harmony with the world's advanced technologies and theoretical ideas. This internationally renowned journal was established to promote and support the scientific potential and innovative ideas of our scientists around the world.

In this magazine, called "Alisher Navoi", we invite researchers who are interested in Navoi studies, the role of Navoi's literary heritage in world civilization and literary influence to participate with their articles.

EDITORIAL

NAVOIY VA JAHON ADABIYOTI

ИНСОНИЯТ МАЪНАВИЙ ТАКОМИЛИДА АМИР ХУСРАВ ДЕХЛАВИЙ ВА АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ЎРНИ

М.С.Имомназаров,
филология фанлари доктори,
профессор

For citation: Imomnazarov M.S. THE ROLE OF AMIR KHUSRAV DEHLAVI AND ALISHER NAVOI IN SPIRITUAL PERFECTION OF MANKIND. Alisher Navoi. 2021, vol.1, issue 2, (19-31) pp.

DOI 10.26739/2181-1490-2021-2-2

АННОТАЦИЯ

Мақолада инсоният маънавий тақомили масаласига шарқшунос-адабиётшунос сифатида ёндошилган ва мавзу шу кунгача илмий адабиётларда кўрилмаган янгича ёндошувлар асосида ёритилган. Масалан, Қадимги дунё тарихи 3 босқичга - 1) ибтидоий жамоа, 2) шаҳар-давлатлар, 3) буюк салтанатлар (империялар) ажратилиб, қадимшуносларнинг "тош асри", "бронза асри", "темир асри" сифатида даврлаштиришлари билан мувофиқлаштирилган. Бу янгича талқинлар шарқ мутафаккирларининг қарашларига таянган ҳолда исботланган. Бу даврнинг маънавий тақомили асосир тафаккур асосида ривожланганлиги дунё олимларининг тадқиқотларига таянган ҳолда исботланган.

Ўрта асрлар тарихи мусулмон маданий минтақаси доирасида кўриб чиқилган ва минтақа халқлари маънавий тақомили **тавҳидий тафаккур** ривож сифатида қаралиб, унинг 4 босқичи - 1) Сунна, 2) Мусулмон маърифатчилиги, 3) Тасаввуф тариқатлари ва ирфон, 4) *"Мажоз тариқи"* - қисқача шарҳлаб берилган. Шарқнинг буюк мутафаккир шоирлари Амир Хусрав Деҳлавий ва Алишер Навоий асарларида бадий адабиётнинг мустақил маънавий моҳияти тарзида назарий асослаб берилган *"Мажоз тариқи"* босқичи аслида **тавҳидий тафаккур** ривожининг нафақат минтақа халқлари, балки бутун инсоният маънавий тақомилидаги энг олий босқич эканлиги муаллиф томонидан батафсил исботлаб берилган.

Мақолада қисқача баён қилинган назарий мулоҳазалар муаллифнинг турли йилларда эълон қилинган "Миллий маънавиятимизнинг тақомил босқичлари", "Миллий маънавиятимиз асослари", "Навоийшуносликка кириш" каби китоблари ва қатор илмий мақолаларида у ёки бу шаклда ўз ифодасини топган бўлиб, ушбу матнда улар маълум даражада янгича талқинлар билан бойитилган.

Таянч сўз ва иборалар: Алишер Навоий, лирик мерос, матншунослик, маънавий тақомил, Фарҳоднинг Юнонга сафари, Ибн Халдун, "шаҳар жамоаси", асосир тафаккур, Сунна, Мусулмон маърифатчилиги, Тасаввуф тариқатлари ва ирфон, "Мажоз тариқи", тавҳидий тафаккур, Ибрат маърифати, Илм маърифати, ирфоний тафаккур, бадий тафаккур, Амир Хусрав Деҳлавий, Ҳофиз Шерозий, Алишер Навоий, "ишқи ҳақиқий", "ишқи мажозий", зоҳирий ва ботиний олам уйғунлиги, илоҳий ва инсоний муҳаббат уйғунлиги, кўнгил, "Маҳбуб ул-қулуб", авом ишқи, хавос ишқи, сиддиқлар ишқи, Борлиқ моҳияти, Симуғ.

РОЛЬ АМИРА ХУСРАВА ДЕХЛАВИ И АЛИШЕРА НАВОИ В ДУХОВНОМ СОВЕРШЕНСТВЕ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

М.С. Имомназаров, доктор
филологических наук, профессор

АННОТАЦИЯ

В статье автор подходит к проблеме духовного совершенствования человечества как востоковед-литературовед и тему раскрывает с совершенно новых позиций. Например, развитие истории Древнего мира делится на следующие три периода: 1) первобытное общество, 2) образование городов-государств и 3) период образования империй, таким образом, согласуя историческую периодизацию с периодизацией археологов как *"каменный век"*, *"век бронзы"*, *"век железа"*. Этот новый подход опирается на воззрения крупнейших средневековых восточных мыслителей и результаты новейших исследований ученых востоковедов. Духовное совершенствование человечества в эпоху Древнего мира в основном происходит в пределах **мифологического мышления**, что давно доказано в фундаментальных исследованиях крупнейших ученых мира.

История Средних веков с точки зрения духовного совершенствования человечества рассматривается в пределах развития мусульманского культурного региона VIII-X веков в качестве развития *"таухидного (единобожного) мышления"*, которое происходит в пределах следующих 4х этапов: 1) Этап Сунны (VIII-IX века), 2) Этап Мусульманского Просвещения (X-XI века), 3) Этап Суфийских орденов и Ирфан (XII-XIII века), 4) Этап *"Мажоз тариқи"* (XIV-XV века). Последний и самый высший этап *"таухидного мышления"*, название, теоретическое обоснование и подробное раскрытие содержания которого мы находим в творческих наследиях таких великих поэтов средневековья как Амир Хусрав Дехлеви и Алишер Навои в статье рассматривается более подробно. Таким образом, автор пытается доказать, что классическая литература Востока Средних веков в самом пике своего развития смог путем художественного мышления достичь великих высот духовного совершенства и раскрыть подлинный смысл *"таухидного мышления"*, изложенного в Коране.

Теоретические положения, изложенные в виде кратких тезисов в данной статье более подробно изложены в ряде монографических исследованиях и научных статьях, опубликованных в разные годы с 90х годов XX века до настоящего времени.

Ключевые слова и фразы: Алишер Навои, лирическое наследие, текстуальность, духовное совершенство, путешествие Фархада в Грецию, Ибн Халдун, «городское сообщество», мифология, Сунна, мусульманское просвещение, мистические учения и гнозис, «Методология», монотеистическое мышление, ибратское просвещение, просветление науки, просветительское мышление, художественное мышление, Амир Хусрав Дехлави, Хафиз Шерози, Алишер Навои, «настоящая любовь», «образная любовь», гармония внешнего и внутреннего мира, гармония божественной и человеческой любви, сердце, Махбуб уль-кулуб, любовь простолюдин, любовь бедных, смысл бытия, Симург.

THE ROLE OF AMIR KHUSRAV DEHLAVI AND ALISHER NAVOI IN SPIRITUAL PERFECTION OF MANKIND

M.S.Imomnazarov, doctor of
philological sciences, professor

ANNOTATION

The article deals with the issue of the spiritual development of mankind as an orientalist-literary critic, and the subject is covered on the basis of new approaches that have not been seen in the scientific literature to date. For example, the history of the ancient world was divided into 3 stages - 1) primitive society, 2) city-states, 3) great kingdoms (empires), coordinated by archaeologists as "Stone Age", "Bronze Age", "Iron Age". These new interpretations have been proven based on

the views of oriental thinkers. It has been proved, based on the research of world scientists, that the spiritual development of this period developed on the basis of mythical thinking. The history of the Middle Ages is considered within the framework of the Muslim cultural region, and the spiritual development of the peoples of the region is considered as a development of monotheistic thinking and its 4 stages - 1) Sunnah, 2) Muslim enlightenment, 3) Sufi teachings and irfan, 4) "Majoz tariqi" - are briefly explained. In the works of the great poets of the East, Amir Khusrav Dehlavi and Alisher Navoi, the stage of the "Majoz tariqi", which is theoretically substantiated as an independent spiritual essence of fiction, is in fact has been proved in detail by the author that the development of monotheistic thinking is the highest stage in the spiritual development of not only the peoples of the region, but of all mankind. The theoretical considerations summarized in the article are the author's books: "Stages of perfection of our national spirituality", "Fundamentals of our national spirituality", "Introduction to Navoi studies" and a number of scientific articles which are published in different years. They are reflected in one form or another, and in this text they are enriched to some extent with new interpretations.

Keywords and phrases: Alisher Navoi, lyrical heritage, textuality, spiritual perfection, Farhad's journey to Greece, Ibn Khaldun, "city community", mythology, Sunnah, Muslim enlightenment, mystical teachings and gnosis, "Methodology", monotheistic thinking, Ibrat enlightenment, enlightenment of science, enlightenment thinking, artistic thinking, Amir Khusrav Dehlavi, Hafiz Sherozi, Alisher Navoi, "true love", "figurative love", harmony of external and internal world, harmony of divine and human love, heart, Mahbub ul-qulub ", people's love, love, poor's love, Essence of Being, Simurg.

Улуғ аждодларимизнинг инсоният маънавий такомилидаги ўрнини аниқлаш осон иш эмас. Чунки Шарқда анъанавийлик тамойили нихоятда кучли. Бу дегани Шарқда ривожланиш, ўсиш, такомиллашув йўқ эканлигини билдирмайди. Шарқнинг ўзига хослиги шундаки, бунда келгуси авлод ўз аждодлари эришган ютуқларни инкор этмайди, балки ўтмишни унутмаган ҳолда уни янгилайди, бойитади, янада сайқал беради, мукаммаллаштиради. Шу сабабли ҳар бир буюк аждодимизнинг инсоният тарихий такомилига қўшган ҳиссасини аниқ идрок этиш учун ундан олдин нималарга эришилгани ҳақида муайян тасаввурга эга бўлиш талаб этилади.

Алишер Навоийнинг «*Фарҳод ва Ширин*» достони биринчи қисмида Чин ҳоконининг ўғли Фарҳод тилсимланган кўзгу сирини билиш қасдида Юнон юртига сафарга чиқади. Бу йўлда у аввал даҳшатли аждаҳони, сўнг "Маздаясна" эътиқодидаги ("Авесто" китобидаги) ёвузлик руҳи Ахриманни ва нихоят темиртанли тилсимни енгиб ўтиб, донишманд Сукрот суҳбатига етишади. Сукрот энг баланд тоғ бағридаги ғордан жой олган эди. Навоий шуларни алоҳида таъкидлаб дейди:

Бу **уч манзилдан** ўтқарганга маҳмил

Дейилган тоғ эрур тўртинчи манзил [Алишер Навоий 1991:125]

Демак, Фарҳод Сукротга етишгунча **уч манзилни** босиб ўтганлиги маълум бўлмоқда. Навоийнинг мажозий тасвирида **биринчи манзилдаги** аждаҳони - ибтидоий **тош асри** маънавиятида инсон табиатидаги ёввойилик тимсоли, **иккинчи манзилдаги** Ахриманни - **бронза даври** «Авесто» маданиятидаги асотир тафаккурга хос хурофотлар тимсоли, **учинчи манзилдаги** темир одамни - ўз номи билан **темир даври** - ҳарбий демократияга асосланган улкан империялар даврида олиб борилган аёвсиз қирғин урушлар ва шафқатсизлик тимсоли деб талқин қилсак, Фарҳоднинг Юнонга сафари тимсолида биз минтақа халқларининг исломгача неча минг йиллик маънавий камолот йўлини — уларнинг ўз ички душманлари - ёввойилик, хурофот, шафқатсизлик хислатларини бир-бир енгиб ўтиб, маънавий камолот босқичларидан донишмандлик сари кўтарилиб борганлигини кўришимиз мумкин. Булар - бадиий адабиётдаги **мажозий тимсоллар** талқини.

Мусулмон минтақа маданиятининг буюк назариётчиларидан, йирик файласуф, тарихчи ва сиёсатшунос, Амир Темурга замондош ва суҳбатдош бўлган, инсоният тарихини биринчилардан бўлиб илмий асосда даврлаштиришга уринган ва ўзига хос тарих фалсафасига асос солган **Ибн Халдун** (1332—1406) ўзининг тарих илми назариясига бағишланган

“Муқаддима” асарида инсон жамоалари тараққиётини икки катта босқичга ажратади¹. Улардан биринчиси - **ибтидоий жамоа** (*бадавия жамоаси*), яъни уруғ ва қабила жамоаси бўлиб, бунда инсонларнинг бир жамоага уюшуви қон-қардошлик муносабатларига асосланган бўлади. Бу даврда аксарият инсонлар ўзлигини фақат ўз жамоаси, нари борса, қабила ва элати миқёсида англаб етган. Иккинчи - маънавий камолотнинг юқорироқ босқичига кўтарилган инсонлар учун хос бўлган жамоани аллома **“шаҳар жамоаси”** деб атаган². Асли бу тушунча фақат “шаҳар” эмас, “давлат” маъносини ҳам билдирган. Юнонларнинг “полис” сўзи бугун биз тушунган “шаҳар”ни эмас, Афина, Спарта каби шаҳар-давлатларни англатганлигини дунё тарихидан биламиз.

Агар **ибтидоий жамоа** одамлари энг оддий **тош қуруллари** воситаси билан тирикчилик ўтказишга уринган бўлсалар, илк шаҳар жамоаларининг шаклланиши металл эритишнинг йўлга қўйилиши билан боғлиқ. Илк шаҳар-давлатларда **бронза қуруллар** кенг миқёсда қўлланилгани археологларнинг тадқиқотлари ва энг қадимги ёзма манбалардан маълум. Дарвоқе, ёзувга эҳтиёж ҳам илк шаҳар-давлатларда пайдо бўлган. Инсоният **темир қуруллардан** фойдаланишни ўргангач, **Қадимги дунё** ривожига **буюк салтанатлар босқичи** бошланган³.

Шу кунгача Европа тарихчилигида инсоният тарихи қуйидаги 4 асосий даврни ажратилади: 1. **Ибтидоий жамоа**. 2. **Қадимги дунё**. 3. **Ўрта асрлар**. 4. **Янги давр**. Қадимшунослар (яъни археолог ва палеонтологлар) эса инсон қачон қандай ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланганлигига қараб, **Ибтидоий жамоа** ва **Қадимги дунёни** бирлаштириб, уч босқичга: 1) **тош асри**, 2) **бронза асри**, 3) **темир асрига** тақсимлайдилар. Агар инсониятнинг тарихий ривожига унинг **маънавий тақомили** нуқтаи назаридан қаралса, айна қадимшунослар таклиф қилган юқоридаги **уч босқичга** мувофиқ келувчи **ибтидоий жамоа**, **илк шаҳар-давлатлар** ва **буюк салтанатлар** босқичларини ягона **Қадимги дунё** даврига бирлаштириш ҳар жиҳатдан мақсадга мувофиқ кўринади. Маълумки, **Қадимги дунёнинг** тилга олинган ҳар уч босқичида башариятнинг **Борлиқ ҳақидаги тасаввурлари** асосан **асотир тафаккур** доирасида кечади⁴. Бу ҳодиса ушбу даврга оид илмий адабиётларда кўп таъкидланган⁵. Аслида бугунги кун одами учун **асотир** йўқ, фақат **афсона** бор. Асотирнинг афсонадан фарқи шундаки, ибтидоий одам ўз онгида шаклланган асотирни **ҳақиқат** деб қабул қилган, унинг қаҳрамонларини воқеий зотлар деб билган. Агар уларни ғайб оламига тааллуқли деб билса, уларга сиғиниб, ибодатхоналар қурган, улар шарафига қурбонликлар келтирган.

Жиддийроқ ўйлаб кўрилса, ибтидоий инсонлар яратган қисса ва асотирлар тўлиқ уйдирма бўлиши мумкин эмас, чунки муайян воқеалар тизимини тўлиқ ўйлаб топиш учун анча ривожланган тахайюл оламига эга бўлиш керак. Ибтидоий инсон кўп нарсани ўз амалий тажрибалари асосида тасаввур қилгани учун ҳақиқатда бўлиб ўтган ҳодисаларни ўз ақли

¹ Ибн Халдун қарашлари С.М.Бациеванинг “Бедуины и горожане в *Мукаддима* Ибн Халдуна” очеркида баён қилинган. (Қаранг: Очерки истории арабской культуры V-XV вв. М., “Наука” ГРВЛ, 1982, с. 311-356). (Афсуски, бизнинг шарқшунос бўлмаган аксарият кекса авлод тарихчилар шарқ маданиятига оид китобларга алоҳида эътибор қаратмайдилар. Улар ўлка тарихини ўрганар экан, ҳануз ўрта асрлар араб олимларидан кўра ўзлари ўрганган Европа олимларининг назарий фикрларига таянишни кўпроқ маъқул топадилар.)

² Бу тушунча аввал Форобийда учрайди. Қаранг: “Фозил шаҳар жамоаси одамларининг қарашлари”.

³ Бу тушунчани биз Қадимги дунё тарихининг алоҳида босқичи сифатида биринчи марта тарих фанлари доктори, профессор Аҳад Ҳасановнинг “Қадимги Арабистон ва илк ислом. Жоҳилия асри” (Т., “Тошкент ислом университети”, 2001, сах. 8-9) китобидан олдик.. Фақат ушбу китобда **ибтидоий уруғ жамоа** ҳисобга олинмаганлиги сабабли **шаҳар-давлатлардан** кейин **империялар** ташкил топиши 2-босқич деб қаралган.

⁴ Қуръони каримда “*асотири аввалин*” (қадимги афсоналар) бирикмаси 9 ўринда учрайди (6:25, 8:31, 16:24, 23:83, 25:5, 27:68, 46:17,68;15,83;13).

⁵ Бу мавзуга оид қарашларимиз 2016 йилда “Шарқ халқлари адабиёти тарихи” туркумида нашр этилган “Қадимги Шарқ адабиёти” китобида батафсил баён қилинган (с. 16-23) ва шумер асотирлари (с.70-128), Бобил-Ашшур (с.133-140), қадим яҳудий (144-149) ва эроний тиллардаги адабиётлар (с. 150-172), қадимги Ҳиндистон (с.173-214) ва Хитой адабиётлари (с. 235-278) мисолида кенг таҳлил остига олинган бўлиб, биз ушбу ўринда қисқа хулосалар билан чекланамиз.

етганича талқин этган, икки воқеани бир — бирига боғлашга қийналганда ўз тасаввурига яраша «*хаёлий туташувлар*» ўйлаб топган¹.

Жаҳон илмида асотир тафаккурга оид ўнлаб назариялар мавжуд. Улар ичида энг кенг тарқалгани ва кўпчилик қабул қилгани бўйича, **асотир тафаккур ғайб олами ҳақидаги хабарлар ва мавхум тушунчаларни моддий нарса—ҳодисалардан алоҳида, ажратиб тасаввур қила олмасликдир.**

Қадимги дунёнинг юқорида тилга олинган уч босқичи - ибтидоий жамоа, илк шаҳар-давлатлар ва буюк салтанатлар босқичларига мувофиқ равишда асотир тафаккурнинг шаклланиши ва ривожини ҳам уч босқични ўз ичига олади:

1) Ибтидоий жамоа босқичида илк асотир унсурларининг шаклланиши бошлаши. Бу босқичда ҳануз ёзув кашф этилмаганлиги Борлиқ ҳақиқатини идрок этишида инсонлар жамоасининг асотир тафаккурга таянишига сабаб бўлар эди.

2) Илк шаҳар-давлатлар босқичида асотир тизимларнинг вужудга келиши. Шаҳар-давлатларнинг шаклланиши ва ёзувнинг ихтиро этилиши билан олдинги босқичда шаклланиб бошлаган асотир унсурларининг яхлит тизимлар даражасига кўтарилишига имконият пайдо бўлди.

3) Империялар даврида асотир тафаккур асосидаги яхлит дунёқараш тизимининг юксак даражага кўтарилиб, ичдан емирилишга бошлаши. Айни шу жараёнда **асотир тафаккур** ўз ўрнини Ғарбда **фалсафий тафаккур**га, Шарқда эса **тарихий тафаккур**га бўшатиб бера бошлайди². Бу ҳодиса милoddан аввалги I минг йиллик ўрталаридан милoddий асрнинг бошларигача давом этади³.

Қуръони каримнинг «*Тин*» сураси 4-оятда: "*Лақад халқна-л-инсана фи аҳсани тақвим. Сумма рададнаҳу асфала сафилин...*". (сўзма —сўз таржимаси: "*Дарҳақиқат, биз инсонни энг кўркем шаклу шамоийлда яратдик. Сўнгра уни асфала софилинга қайтардик...*"), дейилади. Бунда "*асфала софилин*" сўзи "*энг тубан ҳолат*" маъносини беради. Аллоҳ таоло инсонни яратар экан, унга ниҳоятда улуг рисолат тақдир этди, аммо жаннатдан ерга тушган инсон камолот йўлини энг тубан ҳолатдан аста-секин юксак маънавий уфқларга интилиш билан бошлади.

Қадимги дунёдан Ўрта асрларга ўтиш жараёни кўп жиҳатдан жаҳон афкор оммаси тан олган илоҳий китобларнинг нозил бўлиши билан боғлиқ⁴.

Шу сабабли бу даврга келиб муайян тарихий омиллар ва эътиқодий тизимларнинг ўзига хослиги асосида инсоният турли минтақа маданиятлари доирасида ривожлана бошлади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда маънавий такомил нуктаи назаридан ҳар бир минтақа маданиятига алоҳида ёндашиш лозим бўлади. Демак, биз Европа, Узоқ Шарқ (Хитой, Япония, Корея ва ҳ.к.), Жанубий Осиё (ҳозирги Ҳиндистон, Покистон, Бангладеш, Шри Ланка

¹ XX аср рус олими Я.Э.Голосовкернинг "Логика мифа" (М. "Наука", 1987) асарида бу масала батафсил тадқиқ этилган ва асотир тафаккур асосида "*имагинация*" (инглизчада "*imagination*", русчада "*воображение*", "*фантазия*", Форобийда "*тахайюл*") ҳодисаси ётиши исбот қилинган.

² Шарқда тарихий тафаккурнинг шаклланиш жараёни Эронда Сосонийлар империяси даврида яратилган "Худойнамак"ларда ўз аксини топган бўлса, Марказий Осиёда Кўк турк империяси даврида яратилган қадим туркий битиклар ("Култегин битиги", "Билка қоғон битиги", "Тўнжук битиги" кабилар) мундарижасида яққол сезилади.

³ Келтирилган даврлаштиришлар тарихий жараёнларнинг кўпроқ мазмун—моҳиятига оид бўлиб муддатлар нуктаи назаридан турли минтақалар ва халқлар тарихида ўзига хос ўзгаришлар кузатилиши табиий. Масалан, Юнонистон шаҳар-давлатлари империялар даврининг аввалида ҳам мавжуд бўлганлиги, қадим Арабистон ярим оролидаги қабилачилик тузуми Макка ва Мадина шаҳар-давлатлари билан бир пайтда мавжуд бўлиб, жаҳон миқёсида олганда эса Қадимги дунё ривожигаги Буюк салтанатлар босқичининг охирига мувофиқ келиши, ибтидоий жамоа тузуми унсурлари эса баъзи қабила ва элатларда ҳатто XX асргача ҳам сақланиб қолганлигини эслаб ўтиш мумкин.

⁴ Бугунги илмий тафаккур етакчилиги даражасига кўтарилган замонда илоҳий китобларга ёндошувда ҳам "олимона" тамойил устунлик қилмоқда. Ваҳоланки, аслида илоҳий китобларнинг вазифаси муайян бир дунёвий мавзунини атрофлича таҳлил қилиш ёки батафсил ёритиб бериш эмас, балки инсонга Парвардигори ва ғайб дунёси ҳақида хабар бериш, охирати обод бўлиши учун бу дунё ҳаётида қандай яшашни ўргатиш, яъни инсоннинг дунёвий ва ухравий максадларини уйғунлаштиришга кўмак бериш, шу маънода унга ҳидоят йўлини кўрсатишдир. Аллоҳ китобларининг ҳар оятида қат-қат мўжизавий мазмунлар жой олган бўлиб, уларни теран тушуниб етиш инсониятнинг бир умрли изланишларини тақозо қилади.

ва ҳ.к.) ва бошқаларни ўз эгаларига қолдириб, асосан VIII-XV асрлар **Мусулмон маданий минтақаси**даги **маънавий такомил** жараёнига эътибор қаратганимиз маъқул.

Ислом динининг асосий китоби Қуръони карим Муҳаммад(с.а.в)га VII асрдан нозил бўла бошлади. Аллоҳнинг оятлари таъсирида VII-VIII асрлар орасида Арабистон ярим оролидаги қадимдан бир-бирлари билан аёвсиз қирғинбарот урушлар олиб борган турли арабий қабилалар ягона миллат - "умма"га бирлашдилар. Кейинги икки юз йил (VIII-IX асрлар) давомида эса

Ғарбда ҳозирги Испания ҳудудидан Шарқда ҳозирги Марказий Осиё давлатлари ҳудудини камраб олган ягона **Мусулмон маданий минтақаси** ташкил топди¹.

VIII-XV асрлар мобайнида **минтақа** мусулмонлари ўз маънавий тараққиётларида **тавҳидий тафаккур** такомилнинг 4 босқичини босиб ўтдилар. **Тавҳидий тафаккур** деганда нимани тушунмоқ керак? Маълумки, илк инсон ва илк пайғамбар бўлган Одам Атодан бошланган ягона Аллоҳга эътиқод қилиш Иброҳим(а.с) давридан изчил давом этиб, Мусо(а.с) воситасида бани Исроил қавмига, яъни бир элатга китоб нозил этилган бўлса, Исо(а.с) энди бутун инсониятга тавҳид таълимотини етказишга масъул бўлди. Унинг ишини давомчилари - ҳаворийлар ўзига хос бир даъватчилар гуруҳи бўлмиш черковни ташкил этдилар. Аммо бу даврда ҳануз инсонлар онги асотир тафаккурдан тамомила покланмаган эди. Натижада Исо(а.с) даъватларини идрок этишда илк христианлар орасида турлича талқинлар шакллана бошлади. Ва ниҳоят, Аллоҳнинг охирги пайғамбарига 23 йил давомида Қуръони карим нозил қилинди. Ушбу охирги илоҳий китоб инсониятга Аллоҳнинг бирор сўзи ўзгармаган ҳолда етиб келди ва сақланиб қолди². Аллоҳнинг китоби Қуръони каримнинг ҳар бир ояти **мўъжиза**, уларнинг чексиз мазмун-моҳиятини тушуниб етиш бани башар учун то қиёматгача етгулик табаррук юмушдир. **Тавҳидий тафаккур** такомил деганда айти шу жараённинг VIII-XV асрлар мобайнида ягона ва яхлит **мусулмон маданий минтақаси** зиё аҳли томонидан эришилган ютуқлари назарда тутилмоқда. Бизнинг узоқ йиллик изланишларимиз ҳулосаси сифатида қатъий эътироф этиш мумкинки, улуғ аждодларимиз Амир Хусрав Дехлавий ва Алишер Навоийларнинг бу борадаги қарашлари инсоният маънавий такомилидаги айти шу жараённинг авж нуқтасини ташкил этади. Мавзунини теран англаб етиш учун аввал тилга олинган мусулмон дунёси маънавий такомилнинг 4 босқичи ҳақида қисқача тасаввур ҳосил қилиш керак бўлади.

1) **Сунна босқичи** (VIII-IX асрлар). Бу босқичда охирги ва мукамал илоҳий китоб Қуръони каримнинг илк ва энг ишончли тафсири ҳисобланувчи Расулulloҳ(с.а.в) ҳадислари тўлиқ тўпланди ва ҳадисшунослик илми (аниқроғи, ҳадисларни таснифлаш илми - "Мусталаҳ ул-ҳадис" асосида) Имом Бухорий, Имом Муслим ибн Ҳажжож, Имом Термизий ва бошқалар томонидан энг мўътабар 6 саҳиҳ ҳадис китоблари шакллантирилди. Шу асосда аҳли сунна ва жамоа эътиқоди мукамал шаклланди. Айти шу даврда Испания ва Шимолий Африкадан то Шарқий Туркистонгача минтақанинг уч йирик халқи арабий, форсий ва туркий тилларда сўзлашувчи миллатларни бирлаштирган яхлит мусулмон минтақа маданияти шаклланди. Яна шу икки аср мобайнида минтақада шаклланган 4 (ҳанафий, шофеий, моликий, ҳанбалӣ) мазҳаб йўналишлари аро бир-бирини тан олиш ва ўзаро ҳурматга қурилган мазҳаблар аро бағрикенглик анъанаси таркиб топди. Ушбу яхлит мусулмон минтақа маданияти ривожининг илк босқичида мусулмонлар жамоаси Қуръони каримда баён қилинган тавҳид таълимотини Аллоҳнинг охирги пайғамбари Муҳаммад(с.а.в) ҳадисларига таянган ҳолда, яъни илоҳий китоб мазмунини Пайғамбаримиз талқинида қабул қилиб олдилар. Шу маънода бу икки аср мобайнида **тавҳидий тафаккур**нинг илк босқичи - **Ибрат маърифати** мукамал шаклланди, дейиш мумкин. Бу босқичда бутун минтақада баъдий адабиёт асосан араб тилида яратилди.

¹ **Мусулмон маданий минтақаси**, ёки бошқача қилиб айтганда, **мусулмон минтақа маданияти** тушунчаси бизнинг миллий маънавиятимиз такомил хусусидаги узоқ изланишларимиз натижасида 1995-1996 йилларга келиб муайян даражада шаклланди ва илк бора 1996 йил охирларида нашр этилган "*Миллий маънавиятимизнинг такомил босқичлари*" рисоласида мукамал баён қилинди. Ушбу рисола мазмунини кейинчалик баъзи жузъий ўзгаришлар ва тўлдиришлар билан 2001 ва 2006 йилларда аввал кирилл ва кейин лотин алифболарида нашр этилган "*Миллий маънавиятимиз асослари*" ўқув қўлланмалари таркибига киритилди.

² Бу ҳақиқатни XX асрга келиб Европа илм аҳли ҳам эътироф этди. Қаранг: Морис Букай. Библия, Коран и наука. (*La Bible, le Coran et la Science : Les Écritures Saintes examinées à la lumière des connaissances modernes*, Seghers 1976)

2) *Мусулмон маърифатчилиги босқичи* (X-XI асрлар). Тан олиш керакки, бугунги диний уламоларимизнинг аксарияти муайян сабабларга кўра ислом дини ва шариатини Ибрат маърифати даражасида талқин қилишга одатланганлар. Аммо буюк аждодларимиз томонидан Аллоҳ китобининг мазмунини англаб етиш Ибрат маърифати даражасида қолиб кетган эмас. Сунна босқичининг иккинчи ярмида шаклланган "*Мусталаҳ ул-ҳадис*" илми ва Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий, Аҳмад Фарғоний ва "Байт ул-ҳикма"нинг бошқа алломалари томонидан шакллантирилган қатор илмий йўналишлар Тавҳидий тафаккурнинг иккинчи босқичига келиб бутун минтақа бўйлаб кенг ривож топди ва янада юксак босқичга кўтарилди. Бу босқичда ёлғиз бизнинг ўлкамиздан етишиб чиққан Форобий, Мотуридий, Беруний, Ибн Сино каби жаҳонда ном қозонган алломаларимизни эслаш ўзи бундай юксалишни тўлиқ эътироф етиш учун кифоя қилади. Бу босқичда энди минтақада *Илм маърифати* тўла-тўқис шаклланди. Борлиқ ҳақиқатини англаб етишнинг қатор йўналишлари, жумладан, *калом, фалосифа, ботиния ва тасаввуф* оқимлари шу босқич охирида яшаб ижод қилган улуғ мутафаккирлар - Абу Ҳомид Ғаззолий ва Умар Хайёмлар томонидан аниқ эътироф қилинди. Европада фақат XVIII асрда илк илмлар энциклопедияси яратилган бўлса, мусулмон минтақасида X асрдаёқ ботиния йўналишининг яширин илмий гуруҳи томонидан бугунги кунгача эсон-омон етиб келган 52 рисоладан иборат "*Расоили "Ихвон ус-сафо"*" номли араб тилидаги илк илмлар қомуси яратилди. Шундай қилиб, мусулмон минтақасида X-XI асрлардаёқ *тавҳидий тафаккур*нинг иккинчи босқичи бўлмиш *мантиқий тафаккур*нинг турли йўналишлари мукаммал шаклланди. Испаниядаги Толедо таржима мактаби фаолияти натижасида мусулмон алломаларининг асарлари бутун Европага тарқалди ва бора-бора Европа Уйғониши - Ренессанснинг туғилишига сабаб бўлди. Афсуски, муайян сабабларга кўра Европа маданияти *илмий тафаккур* ривожига жуда катта ютуқларга эришганига қарамай маънавий жихатдан айни шу *илм маърифати* босқичида қолиб кетди. Бунинг оқибати энди XX аср охири - XXI аср бошларига келиб бутун инсониятни маънавий таназзул сари етаклаётганини энди Европанинг улуғ алломалари ўзлари эътироф этмоқдалар. Аммо мусулмон минтақасида *тавҳидий тафаккур* ривожига бу босқичда қолиб кетмади, балки янада ривожланишда давом этди.

IX аср охирилари - X аср биринчи ярмига келиб Мовароуннаҳр ҳудудида янги форс тилидаги илк адабий мактаб шаклланди. Бу мактабнинг етакчи намояндаси Абу Абдуллоҳ Жаъфар Рудакий эди. Давр ақлга таяниш даври эди. Шеърятда дунёвийлик тамойили устунлик қилар эди. Фирдавсий "*Шоҳнома*"си ақлни васф етиш билан бошланади.

3) *Тасаввуф тариқатлари ва Ирфон босқичи* (XII-XIII асрлар). Тасаввуф йўналиши VII-VIII асрлардаёқ зоҳидлик (*зуҳд босқичи*) кўринишида шакллана бошлаган бўлиб, VIII аср охирида Робийи Адавия сиймосида *ишқ босқичи*га ўтган бўлса-да, IX-X асрларда *Ирфон босқичи*га ўтмагунча мукаммал шаклланди деб бўлмайди. Чунки тасаввуфнинг ботиний моҳиятини *ирфоний тафаккур* ташкил қилади. Баъзи тасаввуф тариқатлари ва ирфон X асрдаёқ асосан шакллана бошлаганига қарамай, юқорида эслаб ўтганимиздек, бу даврда тасаввуф Борлиқ ҳақиқатини англаб етишнинг 4 йўналишидан биринигина ташкил қилар ва минтақа аҳолиси ичида хануз кенг оммалашган эмас эди. XII-XIII асрларга келиб, минтақанинг турли ўлкаларида 10дан ортиқ кучли тасаввуф тариқатлари шаклланди. Айниқса, XIII аср бошларида Ибн ал-Арабийнинг "*Фусус ал-ҳикам*" ва "*Футуҳоти Маккия*" асарларида "*ваҳдат ул-вужуд*" назариясига асос солингач, тасаввуф ва *ирфоний тафаккур* (*тавҳидий тафаккур*нинг навбатдаги босқичи¹ сифатида) бутун минтақа бўйлаб етакчи ўринга кўтарилди. Бироқ бу ҳам чегара эмас эди. XI аср II ярмидан бадий адабиётга тасаввуфий ғоялар кириб кела бошлаган бўлса ҳам ушбу йўналишдаги мумтоз шеърят айни XII-XIII асрларда гуллаб-яшнади. Бугунги кунда кўпчилик ёш тадқиқотчилар барча ирфоний руҳдаги адабиётни тасаввуфий адабиёт сифатида талқин қилишга мойиллик сезмоқдалар. Аслида *ирфоний адабиёт* тушунчаси *тасаввуфий адабиёт* тушунчасидан кенгроқ маънога эга эканлигига эътибор қаратиш лозим. Бунга Санойи, Анварий, Хоконий, Низомий Ганжавий, Саъдий ва Ҳофиз, Амир Хусрав Деҳлавий каби Шарқнинг буюк шоирлари ижодига Алишер Навоийнинг муносабати яққол далил бўла олади.

4) "*Маъжоз тариқи*" босқичи (XIV-XV асрлар). Бу босқичда мумтоз адабиёт, яъни *бади-*

¹ Аслида *тавҳидий тафаккур* ҳам *бадий тафаккур*, *фалсафий тафаккур*, *илмий тафаккур* каби мураккаб тафаккур турларига киради.

ий тафаккур биринчи ўринга кўтарилди. Аслида **ирфоний тафаккур** ва **бадий тафаккур**нинг ифода воситаларида умумийлик борлиги кўпчиликка маълум. Ҳар иккисининг ҳам асосида **тимсолий тафаккур** (русчада: "образное мышление" - ўз фикрини рамз ва тимсоллар воситасида ифодалаш) ётади. Умуман **ирфоний маъноларни мантикий тафаккур** воситасида ифодалашнинг асло иложи йўқ, чунки бу ўринда ғайб олами ҳақида гап боради. Агар пайғамбарларга Аллоҳ каломи ваҳий орқали юборилса, **ирфоний тафаккур** илоҳий илҳом, риёзат ва илоҳий жазба натижасида ҳосил қилинган ладуний билимларни турли рамз ва тимсоллар, мажозий ишоралар воситасида ифодалашни кўзда тутди. Юқорида ҳам ишора қилиб ўтганимиздек, мусулмон минтақа адабиёти VIII-XV асрлар мобайнида мазмунан уч босқични босиб ўтган. Биринчи босқичда (VIII-XI асрлар) **дунёвий адабиёт** етакчилиқ қилган бўлса, иккинчи босқични ((XII-XIII асрлар) **тасаввуфий-ирфоний адабиётнинг юксалиши** деб ҳисоблаш мумкин бўлади. Ниҳоят, учинчи босқични биз Алишер Навоий қарашларидан келиб чиқиб, "**Мажоз тариқи**" **адабиёти** деб номладик. Бу йўналишнинг энг машҳур намоёндалари – форс тилидаги адабиётда **Амир Хусрав Дехлавий** ва **Ҳофиз Шерозий**, туркийда **Алишер Навоий**¹.

Моҳиятан олганда, аввало тан олиб ўтиш керакки, "**Мажоз тариқи**" адабиёти ҳам аслида **ирфоний адабиёт**. Фақат соф **тасаввуф адабиёти**дан жиддий фарқли жиҳатлари мавжуд. Бу масала ўта муҳим бўлганидан биров изох талаб қилади. Маълумки, тасаввуфда "**ишқи ҳақиқий**" (Аллоҳга муҳаббат) ва "**ишқи мажозий**" (инсонга муҳаббат) тушунчалари бор. Фаридиддин Аттор каби улуғ сўфийлар инсонларни мажозга махлиё бўлишдан қайтариб азалий ва абадий зотга меҳр боғлашга даъват қилдилар. Тасаввуфда биз билган моддий дунё "**мажоз**", яъни рўё, ўткинчи нарса сифатида талқин қилиниб, ҳақиқий **Борлиқ**, яъни Аллоҳ зотининг "**мазҳари**" (зоҳирда намоён бўлиши), кўзгудаги акси деб таърифланади. Мумтоз адабиётда биринчилардан бўлиб **Амир Хусрав Дехлавий** мен "**ишқи ҳақиқий**"ни эмас, балки "**ишқи мажозий**"ни куйлайман, деб очик-ойдин эълон қилди ва бу қарорини "**Ширин ва Хусрав**" достони муқаддима қисмида "**Дар фазилят ишқ**" бобида шундай изохлади:

Фидойи ишқ шав гар худ мажоз аст,

Ки давлатро дар у пушида роз аст.

Ҳақиқат дар мажоз инак падида аст,

Ки фатҳи он хазина з-ин калид аст.

(Ишққа фидо бўл, агар у мажоз бўлса ҳам,

Чунки унда бахту саодатнинг яширин сири бордир.

Ҳақиқат мажозда шундай намоён бўладики,

Гўё ул хазинага эришиш йўлида бу калид кабидир.)[Амир Хисрау Дихлави 1979:40].

Шоир ўзининг 1316 йилда ёзган "Дўвалроний ва Хизрхон" достонида яна шу мавзуга қайтиб, шундай хулоса қилади:

Чу ишқ андар мажозаш жилвагаҳ дод,

Мажозаш бар пули таҳқиқ раҳ дод.

(Ишқ мажозиди намоён бўлгани сабабли,

Бу мажоз **Ҳақиқатни англаб етиш учун** кўприк бўлди.)²

Бундан ташқари Амир Хусравнинг учинчи девони "**Гуррат ул-камол**" (Камолот чўққиси) дебocasида шеърятнинг камолот даражасига кўра турларга ажратиб, энг юқори даражасини "**муҳрик**" (куйдирувчи, алангали) деб номлайди ва уни шундай таърифлайди: "**куйган қалблардан айтувчининг иродасидан ташқари маълум вақт ва ҳолатда алангаланиб кўтарилиб келади ва кўнгилларни юмшатиб уларни шуълалантиради. Бу руҳий шаробдир ва шоирнинг бош косасига сизадиган нарса эмас...**" [Бақоев 1975:247]. Шоир шеър айтишга табиий салоҳияти бор бўлган кишиларни 5 табақага ажратиб, энг олийсини шун-

¹ Алишер Навоий "Махбуб ул-қулб" асарининг тегишли фаслида **Амир Хусрав Дехлавий** ва **Ҳофиз Шерозий**лар билан бир қаторда "**ҳақиқат асрорига мажоз тариқин махлут қилганлар**" сафига XII - XIII асрларда яшаб ижод этган **Саной** ва **Саъдий**ларни ҳам қўшади. Бундан ташқари шу фаслда Камолитдин Исфаҳоний, Ҳоконий Ширвоний, Хожуйи Кирмоний, Анварий, Носир Бухорий, Абдулвосеъ Жабалий каби қатор шоирларни ҳам "**мажоз тариқи адоси алар назмига голиб**" деб тилга олади. Аммо бу шоирлар ижоди керакли нуктаи назардан жиддий ўрганилмаганлиги сабабли улар ҳақида ҳозирча аниқ бир нарса дейиш қийин.

² Охирги мисрада бевосита Муҳаммад (с.а.в) нинг "**Ал-мажозу қантарат ул-ҳақиқа**" (Мажоз ҳақиқатнинг кўпригидир) деган ҳадиси шарифларига ишора бор.

дай таърифлайди: "Аммо бешинчи билим - шоиронадир ва у шундайки, турлар (услуглар, йўналишлар) жумласида билим энг олий ниҳоясига етади ва фозилона, ҳакимона, хуштабъона ва ошиқонанинг барчасини қамраб олади. Ҳамма шундай англайдик, у - ҳақдир. Ушбу билим - шоиронадир". Яна Амир Хусрав "асл устод" бўлишнинг муҳим шартларидан бири сифатида **шоир на воиз (насихатгўй), на сўфий сингари ёзмаслиги**, балки бадиий ижод қонуниятларига риоя этиши лозимлигини алоҳида таъкидлаб ўтади.

Амир Хусрав Дехлавий ўз дostonларида ижтимоий ҳаётни чуқур таҳлил қилади. Шу билан бирга инсон ва жамият ҳаётига ўз муносабатини бадиий тасвир орқали аниқ ифодалайди. Афсуски, ҳатто академик Е.Э.Бертельс ҳам давр шароитидан келиб чиқиб, на Амир Хусрав ва на Алишер Навоий асарлари моҳиятини теран ёритиб бера олмади. Масалан, машҳур "*Навоий ва Аттор*" асарида "Лисон ут-тайр" дostonини форс тилидаги дoston билан ба-тафсил қиёслаб чиққанига қарамай, на Атторнинг, на Навоийнинг дostonлари моҳиятини очиб беришга муваффақ бўлмади, охири хулосаси Аттор - сўфий, Навоий "больше чем суфий" [Бертельс 1965: 419., 1962:204-205, 275-181., 1965:141, 149, 157-158, 166, 336-352] дейишдан нари ўтмади.

Кўпчилик тадқиқотчилар Навоий "Хамса"сини салафлари билан қиёслаганда асосий урғуни Низомий дostonларига қаратадилар. Аслида эса агар диққат билан қиёсланса, туркигўй шоирнинг эътибори, айниқса, тафсилотларда, кўпроқ "хинд сеҳргари"га йўналганлиги сезилади. Менинг назаримда, бунинг ўзига яраша жиддий сабаблари бор. Аввало, Низомий Ганжавий Навоийдан 300 йил илгари яшаган. Орада Саъдий, Аттор, Румий каби жаҳон тан олган бадиий сўз усталари бор. Улардан ҳар бирининг ижодий мероси ўзи бир олам. Амир Хусрав уларнинг барчасидан кейин шеърят дунёсига қадам қўйди ва, албатта, нафақат Низомий, балки юқорида тилга олинган улуғларнинг ижод мевалари ва тафаккур тарзларидан мукамал хабар топди. Ва ўзининг мустақил қарашларини шакллантирди. Бу жиҳатларни назардан қочирсак, масаланинг моҳиятидан узоқлашиб кетишимиз табиий.

Амир Хусрав ёш йигитлик чоғларида Саъдийнинг мухлиси бўлган. Ёши улғайгач, диққатини Низомий дostonларига қаратган. Е.Э.Бертельс Низомийнинг биринчи дostonи сарлавҳасига эътибор қаратар экан, Мавлавий Оға Аҳмаднинг "*Ҳафт осмон*" асарида бир иқтибос келтиради. Айтишларича, меърож тунида Муҳаммад (с.а.в) арши аъло остида қулфлоглиқ бир бино кўриб, ҳазрати Жаброилдан "*Бу қандай макон?*" деб сўрабди. Жавоб бўлибди-ки: "*Эй расулуллоҳ, бу макон теран маънолар хазинасидир ва сенинг умматларинг ичидаги шоирлар тили ушбу хазинанинг калити турур*". Низомий дostonининг сарлавҳаси "*Махзан ул-асрор*" (Сирлар хазинаси) шунга ишора қилади [Бертельс 1962:184]. Демак, бадиий адабиётнинг мустақил маънавий моҳияти ўша даврлардаёқ илғор ижод аҳлига маълум бўлган.

Бадиий адабиётнинг **мустақил маънавий моҳиятини** таъкидлаш Амир Хусравдан бошланган бўлса, унинг мукамал назарий асосларини яратиш Алишер Навоийга насиб этди. Шу билан бирга Алишер Навоий ўзидан олдингиларнинг бирор фикрини рад қилмаган ҳолда ўз бадиий ва илмий асарларида **зоҳирий ва ботиний (ғайбий) олам уйғунлиги, илоҳий ва инсоний муҳаббат уйғунлигига асосланган тафаккур тарзини шакллантирди**. Бу **тавҳидий тафаккур** ривождаги энг олий босқич, энг мукамал талқин эди.

Х аср шеърятини мукамал ўрганган М.-Н. О.Османов китобида [Османов 1974:268-296] келтирилган **бадиий тимсоллар** француз шарқшуноси Г.Лазар (G.Lazard) таснифига кўра, шеърят тилининг **биринчи мазмуний қабатини** ташкил қилади¹. Унга биноан, масалан, "гул", "моҳ", "офтоб" тимсоллари реал **махбубанинг** чехрасига ишора қилади. Рудакий ва Манучехрий шеърларидаги мажозий тасвирлар фақат бадиий рамз холос, улар ортида фақат **моддий дунё воқеликлари** туради. Бу **дунёвий адабиёт қабати**.

Бу босқичда бадиий адабиётнинг **эстетик завқ бериш хусусияти** кучли бир тарзда намоён бўлди, лекин адабиётнинг иккинчи бир вазифаси – **инсоннинг маънавий камолотига ижобий таъсир кўрсатиш жиҳати** қониқарли даражада бўлмади. Инсон ва инсоният муносабати саволлигича қолди.

¹ Lazard G. La language symbolique du ghazal.- Convegno internazionale sulla hoesia di Hafez. Roma, 1978, с. 61. (Бу ва кейинги иқтибослар Н.И.Пригаринанинг "Индийский стиль и его место в персидской литературе: (вопросы поэтики)" асарида олинди (с. 99).

Тасаввуфий-ирфоний адабиётга ўтгач, шеърият тилининг **иккинчи мазмуний қабати** бошланди. Унга кўра **мажозий тимсол** мазмуни воқеликдаги бир сиймога эмас, балки **ғайб оламига** оид тасаввурларга ишора қилади. Масалан, юқоридаги ташбихларни оладиган бўлсак, “гул”, “моҳ”, “офтоб” тимсоллари англатган мазмун - маҳбуба чехраси энди ўзи **Ҳақ жамолига** ишора сифатида тушунилади.

Ахли башарнинг ўзга жонзотлардан мутлақ фарқ қилувчи бир жиҳати бор. У ҳам бўлса - **маънавий камолот эҳтиёжи**. Маънавий камолот эса фақат бир йўл билан – **Борлиқ ҳақиқатини англаб етишга интилиш** орқали амалга ошади. Сўфий **Борлиқнинг Олий Ҳақиқатига** ошиқ инсон, бутун борлиғи билан унга интилади, ўзини ундан айро тасаввур қила олмайди. У “**ал-Ҳақ**” деганда айна шу Борлиқнинг мутлақ Ҳақиқатини тушунади. Ирфоний шеърият ана шу кайфият изҳоридан туғилади.

XII-XIII асрлар ирфоний шеърияти олдинги давр шоирлари бадиий тасвир соҳасида эришган ютуқлардан унумли фойдаланган ҳолда **мажозий тасвирни ирфоний туйғулар тараннуми билан уйғунлаштириб**, шеъриятни инсоннинг маънавий баркамоллиги, **инсон руҳининг Борлиқ ҳақиқати билан уйғунлигини таъминлаш** йўлида хизмат қилдиришга киришди.

Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ўзининг охириги китоби “*Кимиййи саодат*” муқаддимасида ёзади: “*Билгилки, танинг мисоли шаҳарга ўхшашидир¹... Дил бу шаҳарнинг подшоҳи. Ақл бу шаҳар подшоҳининг вазиридур.*”[Ғаззолий 2005:36] **Низомий** ўзининг биринчи достони “*Махзан ул-асрор*”нинг кириш бобларидаёқ бу асарни ёзишдан мақсади «*кўнгил қиссаси*»ни баён этиш эканини алоҳида таъкидлади ва бу мавзуга алоҳида уч боб (уч “*ҳилват*”) бағишлади. Шоир тасаввурига кўра, инсоннинг барча аъзолари устидан **ҳукмрон кўнгил**. Шоир кўнгилни Хожа, **инсон табиатининг тарбиячиси** деб атайди. Чунки **инсон кўнгилни уни олий ҳақиқат билан боғлаб турувчи тилсим**, олий ҳақиқат сирларини ўзида жилвалантирувчи **кўзгудир**, фақат унга сайқал беришда эринмаслик, уни занг ва чирк бошишига йўл қўймаслик лозим. Шундай қилиб, **Имом Ғаззолий** ғоялари таъсирида XII-XIII асрлар шеърияти **ақлга таяниш** тамойилидан аста-секин **кўнгилни поклаш** тамойилига ўта бошлади.

Фаридиддин Аттор ижодида **мажозий тасвир ва талқиннинг бирлашуви** ёрқин бир тарзда намоён бўлди. Унинг асарларидаги бош ғоя инсондаги Поклик ундаги Олий зот нишонасидир, деган ақида. Шоир ғояларининг ижобий руҳи шунда. Аммо бу ижобий ният Атторда изчил эмас. У бани башарнинг моддий ҳаёт чегарасида ўз поклигини сақлаб қола билишига ишончсизлик билан қарайди. Аттор асарлари поклик ва садоқатни қуйлашга бағишланган бўлса, Жалолиддин Румий “*Маснавийи маънавий*” асарида илоҳий ишқ тараннумини **инсон ва инсоният нисбати**, ҳар бир инсоннинг нафақат инсоният, балки бутун Борлиқ олдидаги масъулияти масаласи билан уйғунлаштира олди. Инсоннинг бошқа жонли мавжудотлардан фарқи шундаки у ўзининг ўзга инсонлар билан боғлиқ эканлигини, ўзининг “**инсоният**” аталувчи яхлит моҳиятнинг ажралмас бир бўлаги, қисми эканлигини сезиб туради. Агар шуни сезмайдиган бўлса, уни энди ўзга биологик мавжудотлардан фарқи қолмайди, моҳиятан у энди инсон эмас. Аммо буюк сўфий бу ғояни ирфоний тимсолларга чўлгаб ташлайди, натижада ҳар доим ҳам асосий фикр очик намоён бўлавермайди, қатор саволлар жавобсиз қолгандек бўлади. Бир сўз билан айтганда, Навоийнинг теран нигоҳи пайкаганидек, Румий ижоди “**ҳақиқат тариқи**” доирасидан чиқиб кетмаган. Унинг ирфоний тимсоллар пардаси остидаги теран талқинлари фақат замондоши Саъдий Шерозий ижодида очик-ойдин намоён бўлди.

“*Мажоз тариқи*” адабиётида эса шеърият тилининг **учинчи мазмуний қабатига** ўтилади. Бунда энди юқоридаги тимсоллар бир пайтнинг ўзида **ҳам ғайбий** (илоҳий), **ҳам воқеий** (дунёвий) мазмун касб этади, яъни “гул”, “моҳ”, “офтоб” тимсоллари ортида англашилган воқеликдаги **маҳбубанинг** чехрасини шоир **Ҳақ жамолининг мазҳари** сифатида қабул қилади. Навоий наздида “*мажоз тариқи*” намояндалари “*Ҳақ сунъида*”, яъни Холик яратган маҳлуқда Яратувчининг қудратига ишорани кўрадилар, фоний дунё сиймоларини азалий ва абадий Борлиқ зухури сифатида қабул қиладилар ва шу сабабдан унга ошуфта бўладилар. Буни Навоий “*пок ишқ*” ёки “*хавос ишқи*”, яъни хос кишилар, “*аҳли маъни*”нинг пок дилида туғилган беғараз инсоний шавқ-завқ деб талқин қилади.

¹ Бу ўринда худди Форобийдаги сингари **шаҳар-давлат** назарда тутилади.

Исломнинг моҳияти **тавҳиддадир**. Аммо бу тушунча ҳар боскичда турлича маъно эврилишларига эга бўлиб, тобора теранлашиб боради. **Сунна боскичида** унинг асосий маъноси Аллоҳнинг бирлиги ва борлигини, Муҳаммад (с.а.в.) унинг охирги Ҳақ пайғамбари эканлигини тан олиш, Аллоҳ ва пайғамбарига бўйсуниб бўлса, **Ислом маърифатчилигида** Аллоҳ яратган Борлиқнинг моҳиятини ақл ва мантикий тафаккурга, тажрибага таяниб англаб етишдир. **Тасаввуф тариқатлари ёхуд ирфон боскичида** эса, биринчи навбатда, Ҳақ ошиғининг Ҳақиқий Борлиқ (Бако) сари чексиз иштиёқ билан интилиши ҳақида гап кетади. Сўфий Ҳақ билан, Боқий борлиқ билан бирликка, ягоналикка интилади, унинг моҳияти, ҳаётининг мазмуни шунда.

Сўфийлар Ҳақнинг асл зотини **Ҳақиқат** ва унинг **мазҳари**, қиёсан айтганда, кўзгудаги аксини **“мажоз”** (“иносказание”, метафора), деб атайдилар. **“Ҳақиқат” ва “мажоз” тазоди** шундан бошланади. Шу асосда тасаввуф адабиётида **“ишқи ҳақиқий”** ва **“ишқи мажозий”** тушунчалари шаклланди. Уларнинг биринчиси Аллоҳга муҳаббат, яъни **“ишқи илоҳий”** маъносида бўлиб, Ҳақ васлига интилиш, фақат унинг ҳаёли билан яшашни билдирса, иккинчиси - инсонларнинг бир-бирига, фоний дунё ашёларига бўлган ишқи сифатида талқин этилди ва кўп ҳолларда бири иккинчисига зид қўйилди. Аммо тасаввуф ғоялари ҳам ривожланиб борди. XIII аср охирларига келиб **Фаҳриддин Ироқий** (1207-1289), **Авҳадиддин Кирмоний** (вафоти 1298 йил) каби сўфийлар ижодида муаммонинг идроки теранлашди. Ибн ал-Арабий ғоялари таъсирида **“Ламаъот”** асарини ёзган Ироқий **“мажоз”** ва **“ҳақиқат”** нисбатини денгиз ва тузга қиёс этди. Туз денгиз суви таркибида бўлгани учун бу сувнинг ҳар қатрасида ҳам туз таъми бордир. Шайх **Авҳадиддин** ушбу нисбатни янада ривожлантириб, шундай хулоса қилди: *“Ин олами суратесту мо дар суварем, Маъни на-твон дид магар дар сурат* (Бу олам суратдир, биз суратлар ичидамиз, Маънони суратдан ташқарида кўриш мумкин эмас). Демак, Инсон руҳида Борлиқ ҳақиқати билан уйғунлик ҳосил бўлиши учун, биринчи навбатда, ўзга инсонлар билан ўзаро уйғунликка интилиш, улар дилидан Борлиқ ҳақиқатини қидириш лозим, бошқа йўл билан бу мақсадга эришиб бўлмайди. Шайхнинг бу хулосаси аслида тасаввуф ирфонининг ниҳоясидир.

Шу ўринда бир савол туғилади: Нега Навоий **“Маҳбуб ул-қулуб”** асарининг тегишли фаслида **Амир Хусрав Дехлавий** ва **Ҳофиз Шерозий**лар билан бир қаторда **“ҳақиқат асрорига мажоз тариқин махлут қилганлар”** сафига XII - XIII асрларда яшаб ижод этган **Саной** ва **Саъдий**ларни ҳам қўшган бўлса-ю биз **“мажоз тариқи”** даврини XIV асрдан бошламоқчимиз?

Аслида **Низомий Ганжавий** ҳам тасаввуф шоирларидан фарқли равишда фақат **инсон руҳиятининг ички қатламларига теран назар ташлаш** билан чекланиб қолмай, ўз достонларида **шахснинг Ҳақ ва жамият олдидаги масъулияти масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратишни лозим топган**, яъни, унинг асарларида **ирфоний ва ижтимоий муаммолар** олий бир уйғунликда ифодаланган эди. Аммо XII асрда хануз **“Ҳақиқат” ва “мажоз” тазоди** кун тартибига рўйирост қўйилган эмас, бу даврда **“мажоз”** атамаси истеъмолга ҳам кирган эмас эди, Навоий ўз назарий тадқиқотларида **Низомий** номини бирор гуруҳга мансуб этиб тилга олмаганлиги балки шу сабабдандир.

Фақат XIV аср бошларига келиб **Амир Хусрав “ишқи мажозий”**ни куйлашни ўзига мақсад қилиб қўйганлигини очиқ намоёиш қилди, пайғамбаримиз (с.а.в) ҳадисларига таянган ҳолда **“ишқи мажозий”**ни **Борлиқнинг Олий ҳақиқатини англаб етишнинг мустақил йўли** эканлигини эътироф этди. Амир Хусрав **“Хамса”**си шу даражада шухрат қозондики, ундан кейин минтақа шеърлятида **“мажозий ишқ”**ни куйлаш ва **“Хамса”** достонларига татаббуъ бағишлаш кенг кўламли анъанага айланди.

Алишер Навоий ўз ижодида **Амир Хусрав** ва **Ҳожа Ҳофиз** изидан бориб, бутун умр асосан **“ишқи мажозий”**ни куйлади. Аммо **“мажоз ишқи”**ни инсонларнинг бир-бирига муҳаббати деб тушунилса, воқеликка бу масалани татбиқ этганда бир мураккаблик вужудга келарди. Яъни инсоний муҳаббат ҳаётда доимо беғараз бўлавермаслиги маълум бўлиб, бу энди ошиқнинг маънавий савияси билан боғлиқ эди. Навоий ўзининг якуний асари **“Маҳбуб ул-қулуб”** рисоласининг иккинчи қисмидаги **“Ишқ зикрида”** аталмиш 10-бобида бу туйғуни - **авом ишқи** (яъни, ўз шахвоний нафсини енгиб ўтмаган, маънавий баркамоллик касб этмаган оддий одамлар ишқи) **хавос ишқи** (яъни, ўз нафсини енгиб ўтиб маънавий баркамолликка эришган ориф инсонларнинг пок ишқи) ва **сиддиқлар ишқи** (авлиёуллоҳ сўфийлар ишқи) сифатида уч қисмга ажратиш билан ушбу муаммони мукаммал ҳал қилиб

берди. Навоий **хавос ишқи**, яъни **пок инсоний ишқни** ошиқ учун ўзликни англаш йўли, **“Ҳақиқат асрори”** ганжинасининг калити деб билди. **“Лайли ва Мажнун”** достонининг хотима бобида [Навоий Алишер 1960:447] шоир муҳаббатга **ғаройиб кимийё**, яъни мисни олтинга айлантира олувчи **сеҳрли куч**, **инсонга Борлиқ сирларини ошкор қилувчи кўзгу**, деб таъриф беради. У **“ишқ”** ҳодисасига, биринчи навбатда, **ижтимоий-ахлоқий муносабатлар** нуктаи назаридан қарайди, шу асосда **“мажозий ишқ”**ни воқеъ ҳаётдаги **инсонлар аро муомалада** биринчи ўринга чиқаради, **ўзак моҳиятга** айлантиради. Шу билан Фарход ва Ширин, Лайли ва Мажнун каби бошдан-оёқ пок туйғуларга йўғрилган **“алоҳида фазилат эгаларига хос ишқ”**нинг кўпчилик йигит-қизлар орасидаги оддий **“ошиқ-маъшук”**ликдан ҳам, тасаввуф аҳли **“ишқи ҳақиқий”** деб атаган ирфоний интилишларидан ҳам бутунлай фарқ қилувчи **мумтоз бир туйғу**, алоҳида ҳолат эканлигини махсус таъкид этишга эришди. Бу ҳодисанинг моҳияти шунда эдики, унда инсоннинг **Олий ҳақиқатга, Ҳаққа, Борлиқнинг моҳиятига муносабати унинг ўзга инсонларга, атроф-воқелик, мавжуд жамиятга муносабати билан уйғунлик ҳосил қиларди.**

Шундай қилиб, **“Мажоз тариқи”** босқичи ислом минтақа маънавияти такомилининг энг олий поғонаси, **Тавҳид таълимотининг энг мукаммал талқини** бўлди. Ижтимоий воқеликни бадиий тадқиқ этиш, инсонни ва табиатни тўғри тушуниш, инсон қалбига қулоқ тутиш, самимий ва беғараз меҳр билан ўзгалар қалбига йўл топиш орқали Ҳақ асрорини, Тавҳид моҳиятини англаш ва англатишга уриниш - **“Мажоз тариқи”**нинг буюк вакиллари **Саъдий Шерозий, Хусрав Дехлавий ва Ҳофиз Шерозий** асарларида ўзининг мукаммал ифодасини топди ва бу ёндошув кейинчалик **Алишер Навоий** ижодида ўзининг юксак чўққисига кўтарилиб, назарий жиҳатдан ҳам пухта асослаб берилди.

Буюк бобокалонимиз ўзигача 8 аср давомида минтақа миқёсида кенг ривожланиб борган **бадиий тафаккур илмини** янада юксак **назарий умумлашмалар** даражасига кўтариб, **жаҳон маънавияти такомилга ўзининг мустақил босқич даражасидаги кашфиёти**ни олиб кирди. Шундай қилиб, **бадиий ижодга Борлиқ моҳиятини идрок этиш ва ижодий акслантиришнинг алоҳида бир йўналиши сифатида онгли ёндошув** ислом минтақасида Европадан бир неча аср илгари мукаммал шаклланди¹.

Улуғ ўзбек шоирининг инсоният олдидаги хизматлари фақат бу эмас. Навоий охириги достони **«Лисон ут-тайр»**да Симуғ тимсоли орқали ўзининг асрий орзусини, улуғ ва қимматли **ижтимоий ғояни** ифодалади. Унинг талқинидаги **Симуғ - камолотнинг олий босқичи - тавҳидий тафаккур босқичига кўтарилиб етган ўттиз куш (“си мурғ”)**нинг бирлиги - маънавий ягоналик ҳосил қила билган уйғун инсонлар жамоаси, яхлит инсоният. Ушбу уйғунликка эришувнинг ягона йўли эса инсонларнинг бир-бирига Ҳақ ризолиги йўлидаги пок ва самимий меҳридор².

Биз Алишер Навоий ижодини ўзбек адабиётининг энг юксалиш даври сифатида олиб қараймиз, аммо Навоий ўзи ўша даврда Хуросон юртининг маркази Ҳирот шаҳрида яшаган бўлишига қарамай, теварак-атроф туркий элатлар ва давлатлар аҳли - Эрон Оққўюнли туркманлари ва усмонли турклардан тортиб Хитойдаги уйғурларгача Алишер Навоийни бегона санамадилар, унинг ғазаллари ва достонларидан баҳраманд бўлишни орзуладилар. Шоир ўзи эса Фирдавсий ва Санойилардан Ҳофиз ва Жомийгача, Адиб Аҳмад ва Аҳмад Яссавийдан Лутфий ва Насимийгача устоз сифатида тан олди, асарларига татаббуъ ва мухаммаслар бағишлади.

¹ Афсуски, XX асрда Алишер Навоий ижодини ўрганиш масаласида улкан ютуқларни қўлга киритган аллома навоийшуносларимиз шўролар даври мафкуравий колиплари доирасидан чиқиш имкониятларидан маҳрум қилинганликлари туфайли ушбу масалага етарли эътибор ажрата олмадилар.

² Ушбу мақолада мавзу асосан тезислар шаклида берилди. Унда олға сурилган ғоялар шу кунгача муаллиф нашр қилган монографик тадқиқотлар (“Тўққиз осмон юлдузлари” (Т., 1989), “Миллий маънавиятимизнинг такомил босқичлари” (Т, 1996), “Миллий маънавиятимиз асослари” (Т, 2001; қайта нашр - Т., 2006), “X–XV асрлар форс мумтоз шеърляти” (Т., 2013), “Навоийшуносликка кириш” (Т., 2015), “Мумтоз форс шеърляти ва жанрлар типологияси” (Т., 2015), дарслик - “Форс мумтоз адабиёти (X–XV асрлар)” (Т., 2020) ва 1990-2020 йилларда нашр этилган катор илмий мақолалар ва Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиш Академиясида 1995-2000 йиллар мобайнида, Тошкент ислом университетида, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида, Тошкент давлат шарқшунослик университетида 2000-2020 йиллар давомида бакалавр ва магистрларга ўқилган туркум маърузалар таркибида у ёки бу даражада батафсил баён қилинган.

Шу кунларда менинг кўлимга истеъдодли тадқиқотчи Иқболой Адизованинг XIX аср биринчи ярми Кўкон адабий муҳитининг энг кўзга кўринган намояндаларидан **Увайсий шеърят** таҳлилига бағишланган монографияси тушиб қолди. Уни ўқир эканман, Алишер Навоий олға сурган ғоялар XIX аср адабиётига ҳам бегона эмаслиги, балки маълум даражада ривожлантирилиб, бойитиб борилганлигига тўла-тўқис ишонч ҳосил қилдим. Албатта, XVI асрдан бошлаб минтақа ҳаётида муайян сиёсий ва ижтимоий турғунлик сезилади, бунинг ўз сабаблари бор.

Аммо ҳақиқий маънавий таназул 70 йиллик қарамлик даврида, миллатнинг энг буюк намояндаларининг оммавий қатл қилиниши, қолганларнинг даҳшатли мафкуравий тазйик остида қолиши натижасида юз берди. Бугунги ёш авлод зиёлиларининг олдидаги бизнинг маънавий бурчимиз ўтмиш аجدодларимиз яратган буюк маънавий қасрни қайта тиклашдир. Албатта, бу юмушни қадим кўлёмаларни аслида ўқимай туриб, уларнинг асл моҳиятини англаб етмай туриб, фақат қарамлик даврида қилинган талкинларига таяниб амалга ошириш имкондан ташқари. Миллатнинг асрлар давомида етишган маънавий тақомили шунчалар теран илдизларга эгаки, уни бугунги бўҳронли дунёда бутун инсониятни маънавий таназулдан олиб чиқиб кетишга қудрати етади ва бунга биз масъул эканимизни бир дақиқа ҳам ёддан чиқаришга ҳақкимиз йўқ.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Lazard G. La language symbolique du ghazal. – Convegno internazionale sulla hoesia di Hafez. – Roma, 1978. – P. 61.
2. Абу Ҳомид Ғаззолий. Кимийёи саодат (Рух ҳақиқати). – Т.: Адолат, 2005. – С. 36.
3. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. Йигирма томлик. Саккизинчи том. Хамса: Фарҳод ва Ширин. – Т.: Фан, 1991. – 544 б.
4. Алишер Навоий. Хамса. – Т., 1960. – 447 б.
5. Амир Хусрау Дихлави. Ширин и Хусрау (критический текст). – М.: Наука, 1979. – С. 40.
6. Бақоев М. Ҳаёт ва эҷодиёти Хусрави Дехлавий. – Душанбе: Дониш, 1975. – 247 с.
7. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Навои и Джами. – М.: Наука, 1965. – С. 141-352.
8. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Низами и Фузули. – М.: Наука, 1962. – С. 204-281.
9. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Суфизм и суфийская литература. – М.: Наука, 1965. – 419 с.
10. Бьюкенен П. Смерть Запада. – М.: АСТ, 2003.
11. Голосовкер Я.Э. Логика мифа. – М.: Наука, 1987.
12. Морис Букай. Библия, Коран и наука (*La Bible, le Coran et la Science : Les Écritures Saintes examinées à la lumière des connaissances modernes*, Seghers, 1976).
13. Османов М. Стиль персидско-таджикской поэзии (IX-X вв.). – М.: Наука, 1974. – 296 с.
14. Очерки истории арабской культуры V-XV вв. – М.: Наука, 1982. – С. 311-356.
15. Ҳасанов А. Қадимги Арабистон ва илк ислом. Жоҳилия асри. – Т.: Тошкент ислом университети, 2001. – Б. 8-9.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Alisher Navoiy xalqaro jurnali Amerika qo'shma shtatlarining Crossref.org tizimiga kiritiladi hamda har bir maqolaga doi raqami beriladi. Jurnalda quyidagi ruknlar bo'yicha maqolalar chop etiladi:

- **NAVOIY VA JAHON ADABIYOTI**
- **NAVOIY VA TILSHUNOSLIK MASALALARI**
- **TEMURIYLAR DAVRI TURKIY VA O'ZBEK ADABIYOTI**
- **BAHOSIZ BITIKLAR** (Navoiy asarlarining qo'lyozmalari, Navoiy merosi va matnshunoslik masalalari uchun).
- **ASLIYAT UMMONI** (asosan, ingliz, fransuz, nemis, rus, xitoy, yapon, koreys, hind tillariga).
- **NAVOIY NASRI VA NAZMI NAFOSATI** (Navoiy nasri va nazmiga doir tadqiqotlar uchun).
- **ILM, OLAM VA OLIM** (Navoiy ilmiy merosi va turli ilmlarga doir qarashlari uchun).
- **HAQIQAT SARI SAFAR** (Navoiyning falsafiy qarashlari).
- **MA'RIFAT YOG'DUSI** (Navoiy va islom ma'rifati, Navoiyning diniy-ma'rifiy qarashlari, Navoiy va tasavvuf).
- **NAVOIY POETIKASI** (Fasohat, balog'at, badiiyat, aruz va qofiya bilan bog'liq masalalar).
- **TURKIY MUMTOZ ADABIYOT TADQIQI VA UNING BOSHQA ADABIYOTLAR BILAN QIYOSI**
- **NAVOIY VA ADABIY TA'SIR MASALALARI**
- **NAVOIY VA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI**

MAQOLALARGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

- maqola 10-15 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- maqolalar **o'zbek, turk, tojik, rus, ingliz, fransuz** tillarida qabul qilinadi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola sarlavhasi.
 2. Muallifning F.I.SH., lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o'qish) joylari, viloyat, respublika va elektron pochta adresi to'liq keltiriladi.
 3. Annotatsiya (maqolaning qisqacha mazmun va maqsadi, 100-150 ta so'zdan iborat bo'lishi lozim) **o'zbek, rus, ingliz** tillarida beriladi.
 4. Tayanch so'z va iboralar **o'zbek, rus, ingliz** tillarida (7-10 so'zdan iborat bo'lishi kerak).
 5. Kirish (Introduction)
 6. Asosiy qism (Main part)
 7. Natijalar va muhokama (Results and Discussions)
 8. Xulosalar (Conclusions)
 9. Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi (15-20 ta adabiyot).
- maqola Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, 1 intervalda tayyorlanadi;
- havola(snoshalar)lar katta qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi [Mo'minov 2020: 25] shaklida keltiriladi;
- maqola tomonlari chap: 3 sm, o'ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm;
- maqolada keltirilgan ma'lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko'chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas'uldir.
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan **tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi**;
- tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.
- jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.
- Maqola so'ngida mualliflar(lar) telefon raqamini kiritishlari shart.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Toshkent shahri Amir Temur ko'chasi Matbuot;
Samarqand shahri Universitet xiyoboni 15, SamDU filologiya fakulteti
Tel.: +99891 527 68 22 Telegram raqami: +99891 527 68 22
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА “АЛИШЕР НАВОЙ”

Международный журнал “Алишер Навой” будет включен в систему Crossref.org Соединенных Штатов Америки и каждой статье будет присвоен DOI. Статьи для публикации в журнале принимаются по следующей тематике:

- **НАВОЙ И ВСЕМИРНАЯ ЛИТЕРАТУРА**
- **НАВОЙ И ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ**
- **ТЮРКСКАЯ И УЗБЕКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ЭПОХИ ТЕМУРИДОВ**
- **БЕСЦЕННЫЕ РУКОПИСИ** (рукописи произведения Навои, проблемы наследия Навои и текстологии)
- **ОКЕАН МЫСЛЕЙ** (переводы произведений Навои на английский, французский, немецкий, русский, китайский, японский, корейский, индийский языки)
- **ИЗЫСКАННОСТЬ ПРОЗЫ И ПОЭЗИИ НАВОЙ** (для исследований в области прозы и поэзии Навои)
- **НАУКА, МИР И УЧЕНЫЙ** (научное наследие Навои и его научные взгляды)
- **ПУТЬ К ИСТИНЕ** (философские взгляды Навои)
- **ДУХОВНОЕ ОЗАРЕНИЕ** (Навои и ислам, нравственно-духовные воззрения Навои, Навои и суфизм)
- **ПОЭТИКА НАВОЙ** (вопросы поэтики, системы аруз, ритмики и рифмы)
- **ИССЛЕДОВАНИЕ ТЮРКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЕГО СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ**
- **НАВОЙ И ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ВЛИЯНИЯ**
- **НАВОЙ И ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ**

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

- Объем статьи: около 10-15 страниц;
- Статьи принимаются на **узбекском, турецком, русском, английском и французском языках**;
- Структура статьи:
 1. Название статьи.
 2. И.Ф.О. автора, должность, научная степень, место работы (учёбы), область, республика, электронная почта.
 3. Аннотация (краткое содержание и цель статьи, статьи в объеме 100-150 слов) на **узбекском, русском и английском языках**.
 4. Ключевые слова и выражения на **узбекском, русском и английском языках** (7-10 слов).
 5. Вступление (Introduction)
 6. Основная часть (Main part)
 7. Результаты и обсуждение (Results and Discussions)
 8. Заключение (Conclusions)
 9. Литература (References) в алфавитном порядке (15-20 наименований).
- Шрифт текста – Times New Roman; размер — 14 пунктов; межстрочный интервал — 1,5;
- Сноски приводятся в квадратных скобках с указанием *фамилии автора – года издания – страницы* [Мўминов 2020: 25];
- Параметры страницы: слева 3 см, справа 1,5 см, сверху и снизу по 2 см;
- Ответственность за научную обоснованность, достоверность приведенных в статье данных и оригинальность несут авторы статьи.
- Статьи проходят обязательную экспертизу. В журнале публикуются **статьи, рекомендованные экспертами к публикации**;
- Нерекомендованные публикации статьи не публикуются и не возвращаются авторам.
- В одном номере журнала публикуется только 1 статья автора.
- В конце статьи необходимо указать контактный номер автора.

НАШИ КОНТАКТЫ:

Ташкент, проспект Амира Темура, улица Матбуотчилар;
Самарканд, Университетский бульвар, 15, факультет филологии СамГУ
Тел.: +99891 527 68 22 Телеграм номер: +99891 527 68 22
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ALISHER NAVOI INTERNATIONAL JOURNAL INFORMATION LETTER

Alisher Navoi International Journal is entered into the United States Crossref.org system and each article is assigned a circle number. The magazine publishes articles on the following sections:

- **NAVOI AND WORLD LITERATURE**
- **NAVOI AND LINGUISTIC ISSUES.**
- **TURKISH AND UZBEK LITERATURE OF THE TEMURIDS PERIOD**
- **INVALUABLE ESSAYS** (for manuscripts of Navoi's works, Navoi's heritage and textual issues).
- **ORIGINAL WORK** (mainly in English, French, German, Russian, Chinese, Japanese, Korean, Hindi).
- **BEAUTY OF NAVOI PROSE AND POETRY** (for research on Navoi prose and poetry).
- **SCIENCE, THE WORLD AND SCIENTIST** (for Navoi's scientific heritage and views on various sciences).
- **JOURNEY TO THE TRUTH** (Navoi's philosophical views).
- **THE LIGHT OF ENLIGHTENMENT** (Navoi and Islamic enlightenment, Navoi's religious-enlightenment views, Navoi and mysticism).
- **NAVOI POETICS** (Issues related to eloquence, maturity, art, rhyme and rhyme).
- **RESEARCH OF TURKISH CLASSICAL LITERATURE AND ITS COMPARISON WITH OTHER LITERATURE**
- **NAVOI AND LITERARY INFLUENCE ISSUES.**
- **NAVOI AND EDUCATIONAL ISSUES.**

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

- the article is presented in 10-15 pages;
- Articles are accepted in **Uzbek, Turkish, Tajik, Russian, English, French;**
- Structure of the article:
 1. Article title.
 2. Full name of the author, position, academic title, place of work (study), region, republic and e-mail address.
 3. Annotation (brief content and purpose of the article, should be 100-150 words) is given in **Uzbek, Russian, English.**
 4. Key words and phrases in **Uzbek, Russian, English** (should be 7-10 words).
 5. Introduction
 6. Main part
 7. Results and Discussions
 8. Conclusions
 9. References - listed in alphabetical order (15-20 references).
- The article is prepared in Times News Roman font, 14 sizes, 1 space;
- references are given in parentheses in the form of the author's name - date of publication - page [Muminov 2020: 25];
- sides of the article left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm;
- The author (s) are responsible for the scientific validity, reliability and copying of the information and evidence presented in the article.
- Articles will be examined. Only articles recommended by experts will be published in the journal;
- Un recommended articles will not be published and will not be returned to the authors.
- Only 1 article by the author is published in 1 issue of the magazine.
- The author (s) must enter a phone number at the end of the article.

ADDRESS:

Tashkent city, Amir Temur street Press; Samarkand University Boulevard 15,
SamSU Faculty of Philology Phone: +99891 527 68 22
Telegram number: +99891 527 68 22 E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ALISHER NAVOIY

XALQARO JURNAL
INTERNATIONAL JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ALISHER NAVOIY. MOSKVA. SERPUXOV MAYDONI
Haykal Ravshan Mirtojiyev, Aleksandr Kuzmin va Igor Voskresenskiy muallifligida yaratilgan.

АЛИШЕР НАВОИ. МОСКВА. СЕРПУХОВСКАЯ ПЛОЩАДЬ
Статуя создана Равшаном Миртожиевым, Александром Кузьминым и Игорем
Воскресенским.

ALISHER NAVOI. MOSCOW. SERPUKHOV SQUARE
The statue was created by Ravshan Mirtojiyev, Alexander Kuzmin and Igor Voskresensky.